

УДК 37.091.12:005.963

ВАСИЛЬ КОВАЛЬЧУК,

доктор педагогічних наук, доцент

Національний університет біоресурсів і природокористування

Адреса: вул. Героїв Оборони, 16, навч. корпус №15-а, Київ, 03041, Україна

E-mail: shuparka@list.ru

ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД

АНОТАЦІЯ

Питанню підвищення кваліфікації педагогів приділяється увага в різних країнах світу. У Республіці Молдова використовують накопичувальну систему професійних кредитів. Кредити зараховуються не тільки у присвоєнні педагогічних ступенів або видачі сертифіката неперервної професійної освіти, а й для оцінки вчителя на рівні навчального закладу. Підвищення кваліфікації педагогічних працівників у Франції забезпечується різноманітними установами післядипломної освіти, університетськими інститутами і регіональними центрами освіти для того, щоб допомогти вчителям відновити їхні професійні знання і водночас переорієнтувати на рівні свідомості відповідно до реальних проблем школи і суспільства. Особливістю системи підвищення кваліфікації у Франції є те, що професійний розвиток учителя – це його особиста справа, а тривалість усіх періодів підвищення кваліфікації має скласти один рік за весь професійний шлях. У Фінляндії підвищення кваліфікації педагогічних працівників організують безпосередньо у навчальних закладах під егідою Національної ради з питань освіти, Національного центру професійного розвитку в галузі освіти, відділів освіти вчителів та інших факультетів вищих навчальних закладів за кредитною системою навчання. Серед актуальних форм – адресне, каскадне, спільне (кооперативне) навчання та навчання за власним прикладом. У Великій Британії підвищення кваліфікації відбувається за двома моделями: курсова модель на базі вищих навчальних закладів та підвищення кваліфікації безпосередньо в школах. Головною метою системи підвищення кваліфікації є ознайомлення вчителів із новинками теорії та практики педагогічної діяльності, прогресивними педагогічними технологіями, а також закріплення у них навичок самостійного набуття знань, необхідних для професійного розвитку.

Ключові слова: підвищення кваліфікації, післядипломна освіта, педагогічні працівники, професійний розвиток педагогів, безперервна освіта.

ВСТУП

Сьогодні в Україні відбувається повне реформування системи освіти. Центральною ланкою освітніх процесів лишається педагог. Однак учительська професія в Україні впродовж останніх десятиліть потрапила у ранг неprestижних, тому педагогам часто на саморозвиток не вистачає часу, а інколи й бажання. Традиційні курси підвищення кваліфікації не завжди задовольняють реальні потреби педагога в розвитку і доводять свою неефективність. Відтак однією з важливих проблем реформування освіти є суттєві зміни у системах післядипломної педагогічної освіти, зокрема пошук нових моделей її організації.

Закон України «Про вищу освіту» визначає післядипломну освіту як спеціалізоване вдосконалення освіти і професійної підготовки особи шляхом поглиблення, розширення

й оновлення її професійних знань, умінь та навичок або отримання іншої професії, спеціальності на основі здобутого раніше освітнього рівня і практичного досвіду [6]. Післядипломна освіта здійснюється у вищих навчальних закладах «на засадах вільного вибору змісту, програм, форм навчання, організацій та установ, акредитованих в установленому порядку на здійснення підвищення кваліфікації». Підвищення кваліфікації є необхідною умовою атестації педагогічних працівників [19]. Мета навчання працівників – удосконалення професійної підготовки особи шляхом поглиблення й розширення її професійних знань, умінь і навичок, набуття особою досвіду виконання додаткових завдань та обов'язків у межах спеціальності [13]. На етапі запровадження реформ важливо врахувати найкращий досвід підвищення кваліфікації педагогічних працівників країн із розвиненою системою освіти.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою статті є теоретичний аналіз досвіду підвищення кваліфікації педагогічних працівників у країнах Європи.

ТЕОРЕТИЧНА ОСНОВА ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Підвищення кваліфікації здійснюється відповідно до Законів України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Положення про підвищення кваліфікації та стажування педагогічних і науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів» та інших нормативно-правових документів.

Проблемі удосконалення системи післядипломної педагогічної освіти сприяють розвитку професійної компетентності педагогічних працівників, присвячені праці Т. Агейкіної-Старченко, М. Бирки, О. Боднарчук, Н. Василенко, Л. Ващенко, Л. Даниленко, Л. Карамушки, Н. Клокар, В. Ковальчука, В. Маслова, В. Олійника, В. Паламарчук, В. Пуцова, В. Семиченко, Л. Сігаєва, Т. Сорочан, Т. Сущенко та ін.

Зарубіжний досвід післядипломної освіти досліджували Н. Абашкіна, Т. Вакуленко, В. Гаманюк, Н. Козак, О. Леонтєва, Н. Постригач, О. Проценко, Л. Пуховська, С. Синенько, С. Сисоева та ін.

Основні методи, використані для досягнення поставленої мети дослідження: аналіз та синтез філософської, педагогічної і психологічної літератури з підвищення кваліфікації педагогічних працівників, що уможливило розкриття своєрідності цього процесу в країнах близького й далекого зарубіжжя та розвінчання основних підходів до його організації в освітній галузі.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Підвищення кваліфікації педагогічних працівників у Республіці Молдова відбувається на основі використання системи професійних кредитів, що передбачає унітарне накопичення кількості кредитів на рівні загальної системи неперервної освіти. Нараховування кредитів відбувається не тільки за результатами присвоєння педагогічних ступенів або видачі сертифіката неперервної професійної освіти, а й при оцінці вчителя на рівні навчального закладу. Координація та моніторинг неперервної освіти педагогічних та адміністративних працівників навчальних закладів здійснюється відділом атестації і вдосконалення викладацького персоналу Міністерства освіти та молоді Республіки Молдова [8]. До форм неперервної освіти належать: а) курси і програми з удосконалення та перекваліфікації; б) практичні та спеціалізовані стажування; в) семінари, конференції, круглі столи, майстерні; г) курси дистанційного навчання; д) інші форми. Ця діяльність учителя завершується розробкою *Портфеля освіти*, який оцінюється і залишається у розпорядженні вчителя для подальшого використання у професійній діяльності [7, с. 8].

Підвищення кваліфікації педагогічних працівників у післядипломній освіті здійснюється на підставі рамкових програм, розроблених за модулями згідно із вказівками Міністерства освіти і молоді, які передбачають актуалізацію знань за фахом, дидактикою предмета, психолого-педагогічних знань, з їх прив'язкою до концептуального, куррикулумного, технологічного і оцінювального оновлення освіти Республіки Молдова. Мета цих програм: забезпечити відносну рівновагу між навчанням за фахом і професійною підготовкою вчителя. Рамкові програми неперервної освіти надають можливість розробити власну програму і маршрут навчання залежно від інтересів і прагнень, що сприяє його професійному розвитку і стимулює [1, с. 69].

Підвищення кваліфікації та перепідготовку педагогічних кадрів у Республіці Білорусь здійснюють: Академія післядипломної освіти, сім регіональних інститутів підвищення кваліфікації (шість обласних та один міський), дев'ять інститутів підвищення кваліфікації, створених у структурі ВНЗ (за окремими педагогічними категоріями). Робота системи підвищення кваліфікації враховує весь комплекс змін в освіті: інтенсифікацію навчально-виховного процесу, новий зміст і форми його організації, соціокультурну і ціннісну переорієнтацію освіти, оволодіння інноваційними освітніми технологіями тощо [17, с. 28–29].

Підвищення кваліфікації педагогічних працівників проводиться під час теоретичних, практичних, лабораторних та інших занять, організованих в установах підвищення кваліфікації. Навчання охоплює: заходи з підвищення педагогічної та дослідницької майстерності, оволодіння методами роботи з новими освітніми технологіями і джерелами інформації, ознайомлення з історією та досягненнями педагогіки, психології і науки за фахом. У сучасних умовах допускається скорочення тривалості навчання з метою підвищення кваліфікації до двох тижнів та все ширше практикується наукове або методичне стажування без відриву від навчального процесу [13, с. 7–9].

Підвищення кваліфікації педагогічних працівників у Франції забезпечується різноманітними установами післядипломної освіти, університетськими інститутами і регіональними центрами освіти та покликане допомогти вчителям відновити їхні професійні знання і водночас переорієнтувати їх відповідно до реальних проблем школи і суспільства.

Серед пріоритетних напрямів реформування системи неперервної освіти Франції виділяються такі: значне покращення освіти вчителів, навчання через дослідницьку роботу, масове запровадження в освітній процес інновацій, створення нових навчально-науково-дослідних установ вищого рівня [14, с. 12].

Особливістю системи підвищення кваліфікації у Франції є особиста зорієнтованість професійного розвитку вчителя. Лише в окремих випадках, коли виникає потреба в одночасній перепідготовці вчителів за одним фахом (це відбувається після значних змін навчальних програм), Міністерство національної освіти, досліджень і технологій змушене вдаватися до масових заходів, які наближаються за формою до підвищення кваліфікації в Україні [9]. Традиційними як для України, так і для Франції є проблеми особистої мотивації вчителя, рішення керівника навчального закладу та можливості заміни вчителя під час підвищення кваліфікації, недостатність бюджету [15].

Особливістю змісту курсів підвищення кваліфікації у Франції є гармонійне поєднання циклу загальноосвітніх, спеціально-предметних і теоретичних дисциплін психолого-педагогічного компонента і використання набутих знань на практиці у шкільному середовищі. Вчителям пропонують широкий вибір курсів із педагогіки, психології та методики [10, с. 13]. Використовують методи демонстрації педагогічних

відеофільмів, моделювання, мікрвикладання, «міні-курси», рольові ігри, презентації проєктів, телекомунікаційні та інформаційні технології тощо.

Тривалість усіх періодів підвищення кваліфікації у Франції за кошти бюджету чи підприємства з початку активного професійного життя до моменту виходу на пенсію має скласти один рік (або 1200 годин, якщо підвищення кваліфікації відбувається без відриву від виконання виробничих або службових обов'язків) [19, с. 25–29].

У Фінляндії підвищення кваліфікації педагогічних працівників організовується безпосередньо навчальними закладами, Національною радою з питань освіти (the National Board of Education), Національним центром професійного розвитку в галузі освіти (the National Centre for Professional Development in Education), відділами освіти вчителів та іншими факультетами вищих навчальних закладів за кредитною системою навчання, де, зокрема, використовують адресне, каскадне, спільне (кооперативне) навчання та навчання на власних прикладах [23, с. 126].

Кожний учитель має привілей щодо відвідування: як правило, це два–три дні підвищення кваліфікації щомісяця, які є частиною їхнього педагогічного навантаження. Причому, якщо вчитель не хоче відвідувати курси підвищення кваліфікації, керівник навчального закладу має право зняти частину заробітної плати з нього за ці дні. Така система певним чином стимулює професійний розвиток учителів, їх прагнення до підвищення кваліфікації [20, с. 142].

Щороку вчителі відвідують школи іншого типу й упродовж тижня спостерігають за організацією навчального процесу або вивчають певні аспекти (включення у загальні приклади, приховане лідерство, спостереження за викладанням, підтримка учнів з особливими потребами, учнів із національних меншин). Під час такого навчання вчителі ведуть щоденники, записують нові ідеї, з якими згодом ознайомлюють педагогів своєї школи. Відвідування інших шкіл є обов'язковим і забезпечується тільки завдяки взаємним домовленостям між адміністраціями навчальних закладів. Упродовж цього періоду будь-які дослідження вчителів проводяться за їх власні кошти [23]. У країні також впроваджується модель професійного розвитку вчителів, яка передбачає тісний взаємозв'язок між вищими та загальноосвітніми навчальними закладами. Основна концепція цієї моделі полягає в тому, що шкільні вчителі на основі власного щоденного професійного досвіду «тренують» викладачів ВНЗ. У свою чергу, викладачі ВНЗ розповідають учителям про останні дослідження у напрямі різноманітних аспектів вивчення та методології освіти, діляться власним досвідом. Крім цього, передбачаються спільні щорічні семінари та педагогічні дні [20, с. 142–143].

У Великій Британії підвищення кваліфікації відбувається за двома моделями: курсова модель (course model) на базі вищих навчальних закладів та підвищення кваліфікації безпосередньо в школах (school based in-service education) [4]. Головною метою системи підвищення кваліфікації є ознайомлення вчителів з новинками теорії та практики педагогічної діяльності, прогресивними педагогічними технологіями, а також закріплення у них навичок самостійного набуття знань, необхідних для професійного розвитку [6, с. 16]. Підвищення кваліфікації відбувається за гнучкими навчальними планами і варіативними навчальними програмами в очному і заочному форматі з використанням виїзних форм.

Підвищення кваліфікації безкоштовне, а на період навчання вчитель звільняється від занять у школі. Про підвищення кваліфікації зазначається у трудовому контракті. У країні існують спеціальні ради з оцінки професіоналізму, проводяться процедури атестації. Дуже широко застосовуються вузькоспеціалізовані короткострокові курси,

які мають насамперед профільний характер. При структуруванні змісту програм використовується технологічний підхід, відповідно до якого особлива увага приділяється не тільки прогнозуванню знань і вмінь учителів, а й очікуваним змінам у рівнях розвитку учнів, учителі яких пройдуть навчання за цими програмами. У навчальних планах більше 60 % часу відводиться дискусіям, практикумам [16, с. 10]. Серед форм підвищення кваліфікації виділяються групові форми роботи; активні методи навчання (рольові ігри, драматизації, розв'язання педагогічних завдань, перегляд відеофрагментів зі шкільної практики та їх обговорення, тренінги); індивідуальна підготовка вчителів у межах школи; методичні семінари; конференції, «круглі столи»; дискусії; групова розробка навчальних планів, програм, дидактичних матеріалів; дні професійного розвитку, керівництво дослідницькою роботою вчителя [6, с. 16].

Загалом неперервна освіта вчителів у Великій Британії спрямована на формування індивідуальної стратегії і стилю викладання учителів, здатних до саморозвитку, що забезпечується завдяки не тільки науковому обґрунтуванню (визначення цілей, формування і структурування змісту, адекватного меті), а й ретельному технологічному опрацюванню [6, с. 18].

Післядипломна педагогічна освіта вчителів у Німеччині включає два основні напрями: підвищення кваліфікації і додаткову підготовку. Коло завдань першого напрямку пов'язується з професійним удосконаленням учителя відповідно до його базової спеціальності (вчитель-предметник). Завдання другого напрямку в документах земель пов'язується з наданням учителю нової педагогічної спеціальності або вдосконаленням його професійної кваліфікації для переходу на вищу посаду [14, с. 12]. Система післядипломної педагогічної освіти Німеччини відзначається децентралізацією управління, вертикальною адміністративно-організаційною диференціацією і в кожній із 16 земель-суб'єктів федерації реалізовується на *міжземельному* (федеративному), *земельному* (центральне підвищення кваліфікації), *місцевому* (локальне підвищення кваліфікації) та *індивідуальному* (особистісне підвищення кваліфікації) рівнях [21, с. 84]. Підвищення кваліфікації у Німеччині – добровільна справа кожного педагога, який має можливість отримати додаткову спеціальність, навчаючись на підготовчих курсах, організованих земельними міністерствами культури та освіти або ж в університетах. При виборі предмета, що додатково вивчається, враховуються як побажання слухача, так і потреби навчального закладу. Після завершення підготовки вчитель складає додатковий іспит і за умови успішного його складання отримує допуск до викладання дисципліни за фахом в усіх типах шкіл. Ці заходи сьогодні користуються в Німеччині достатньо широким попитом. Адже фахівець, компетентний у різних сферах науки, має кращі шанси реалізувати свої здібності та прагнення на ринку праці, покращити свій матеріальний добробут [2]. Основними шляхами підвищення кваліфікації вчителів на центральному рівні є: участь у наукових конференціях, семінарах, колоквиумах загальнодержавного та федерального рівнів; відвідування заходів регіонального підвищення кваліфікації педагогів; заочне навчання в інституті; курси вдосконалення кваліфікації природничо-математичних дисциплін у межах державної системи освіти при університетах із педагогічних і спеціально-наукових напрямів; навчання з обміну досвідом за кордоном чи в інших ВНЗ Німеччини; науково-дослідна діяльність у галузі педагогічних або прикладних наук у межах викладання окремих дисциплін [4]. Заклади післядипломної освіти Німеччини (академії підвищення кваліфікації та інститути шкільної педагогіки) пропонують учителям гнучкі, мобільні і динамічні форми навчання, що стимулюють

їх професійний розвиток. Серед *групових форм* професійного розвитку доцільно виокремити: кваліфікаційні атестаційні курси з метою взаємозв'язаної теоретичної та практичної підготовки до присвоєння вищого категоріального рівня; спеціалізовані проблемні курси й семінари з метою підготовки до освоєння конкретних нововведень у шкільну практику; спеціалізовані курси і семінари, які мають на меті підготувати вчителів до виконання нових професійних функцій; предметно-методичні конференції; предметні конкурси та науково-популярні сесії; інформування про найновіші наукові досягнення у конкретному регіоні, правові та організаційні зміни; цикли лекцій; окремі доповіді; симпозиуми й наукові конференції; семінари і курси для підготовки до додаткового екзамену з метою отримання нової спеціальності [22, с. 717].

ВИСНОВКИ

Результати проведеного дослідження щодо підвищення кваліфікації педагогічних працівників в країнах Європи дають змогу використати кращий досвід у вітчизняній системі післядипломної освіти, враховуючи вагомі результати провідних країн, а саме: децентралізацію післядипломної педагогічної освіти; професійний розвиток учителів на базі школи відповідно до їхніх інтересів та програми розвитку самого навчального закладу; активну взаємодію шкіл із ВНЗ та іншими закладами підвищення кваліфікації; підтримку вчителів спеціалістами ВНЗ, органами влади, представниками громадськості; різноманітність форм підвищення кваліфікації; організаційну підтримку вчителів у підвищенні кваліфікації; розробку системи стимулювання педагогічних працівників за результатами підвищення кваліфікації; застосування дистанційного навчання як альтернативної форми підготовки й перепідготовки педагогів; участь неурядових організацій у підвищенні кваліфікації педагогічних працівників.

Проведене дослідження не вичерпує зазначену проблему. Особливо перспективними можуть бути подальші розвідки щодо розробки дієвої моделі підвищення кваліфікації педагогічних працівників в Україні на основі особистісних потреб професійного розвитку, створення Агенції професійного розвитку педагогічних працівників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барбэрошиє А. Базовое образование в Республике Молдова с перспективы школы дружественной ребенку / А. Барбэрошиє, А. Гремалски, И. Жигэу. – К., 2009. – 142 с.
2. Вакуленко Т. И. Становление и развитие системы повышения квалификации учителей Германии : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Т. И. Вакуленко. – К., 1995. – 186 с.
3. Гаманюк В. А. Система підготовки педагогічних кадрів та підвищення їх кваліфікації у Німеччині: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / В. А. Гаманюк. – К., 1995. – 221 с.
4. Гаргай В. Б. Курсовая модель повышения квалификации учителей на Западе [Электронный ресурс] / В. Б. Гаргай // Сибирский учитель. – 2003. – Вып. № 6 (30), ноябрь–декабрь. – Режим доступа: <http://www.sibuch.ru/article.php?no=205>.
5. Закон України «Про вищу освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
6. Кіщенко Ю. В. Формування професійної майстерності вчителя в системі педагогічної освіти Англії та Уельсу : автореф. дис. на здобуття канд. пед. наук : 13.00.04 / Ю. В. Кіщенко. – К., 2000. – 20 с.

7. Кику В. Непрерывное образование дидактических кадров сферы раннего воспитания: Базовый курс / В. Кику, В. Гораш-Постикэ. – К. : «Imprint Star» SRL, 2010. – 102 с.
8. Кодекс об образовании Республики Молдова [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.asm.md/administrator/fisiere/cadru/f136.doc>.
9. Корсак К. В. Франция: післядипломна освіта та її досягнення / К. В. Корсак, Л. О. Гранюк // Післядипломна освіта в Україні. – 2001. – № 1. – С. 28–31.
10. Лашихіна В. П. Розвиток системи підготовки педагогічних кадрів у Франції (друга половина ХХ – початок ХХІ століття) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.01 / В. П. Лашихіна. – К., 2009. – 20 с.
11. Непрерывное образование дидактических кадров сферы раннего воспитания: Базовый курс / Образоват. центр «Pro Didactica»; автор курсу: Валентина Кику; автор методологического пособия: Виорика Гораш-Постикэ. – К. : «Imprint Star» SRL, 2010. – 102 с.
12. Положення про підвищення кваліфікації та стажування педагогічних і науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0488-13>.
13. Развитие образования. Национальный доклад Республики Беларусь. – Мн. : РИВШ БГУ, 2001. – 70 с.
14. Синенко С. І. Розвиток післядипломної педагогічної освіти в країнах Західної Європи (Англія, Франція, Німеччина) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.04 / С. І. Синенко. – К., 2002. – 21 с.
15. Скрипчук Н. В. Формування професійної майстерності вчителя іноземної мови в системі післядипломної освіти України і Франції / Н. В. Скрипчук // Народна освіта : електронне наукове фахове видання. – 2007. – Вип. 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua/e-journals/NarOsv/2007-1/07snvouv.htm>.
16. Соколова А. В. Професійна підготовка вчителя у системі педагогічної освіти Англії і Шотландії : автореф. дис. на здобуття канд. пед. наук: 13.00.01 / А. В. Соколова. – О., 2009. – 20 с.
17. Тавгень О. И. Система повышения квалификации педагогических кадров в условиях реформирования национального образования Республики Беларусь / О. И. Тавгень // Человек и образование : акад. вестн. Ин-та образования взрослых Рос. акад. образования : науч.-пед. изд. – 2006. – № 7. – С. 28–31.
18. Типове положення про атестацію педагогічних працівників : наказ МОН України від 06.10.2010 р. № 930 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1255-10>.
19. Andritsou M. La formation continue des professeurs de langues étrangères / M. Andritsou // Le français dans le monde. – 2005. – № 325.
20. Asunta T. Developments in Teacher Education in Finland. In-service Education and Training / T. Asunta. – 2006. – P. 137–146.
21. Heimerer L. Die zentrale und regionale Lehrerfortbildung / L. Heimerer, K. Lohrer // Die berufsbildende Schule 48 (2000) 12. – S. 644–658.
22. Häring L. Die Akademie für Lehrerfortbildung in Dillingen / L. Häring // Die berufsbildende Schule 48 (2000) 12. – S. 716–723.
23. Strong Performers and Successful Reformers in Education: Lessons from PISA for the United States. OECD Publishing [Electronic source]. – Mode of access: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264096660-en>.